

LA CIUTAT DEL CAVALL ALAT

MIQUEL PAIROLÍ

A primera hora de la tarda, quan les sargantanes paren el sol i, si les espanteu, corren a entaforar-se entre les pedres amb una agilitat vertiginosa, a les ruïnes d'Empúries es respira calma i soledat. No les alteren els pocs visitants que ressegueixen lentament el circuit marcat entre els murs de pedra, turistes amb calça curta i ulleres de sol, gent més aviat gran o alguna parella potser de noucasats, que llegeixen els plafons explicatius i fan comentaris sense alçar gaire la veu, qui sap si per delicadesa envers els déus antics o perquè ells mateixos estan afectats de l'ensopiment d'aquesta hora de la migdiada. L'acte de caminar, sense pressa, per aquells carrers de la ciutat grega de fa més de dos mil anys, de tocar els carreus del santuari i hospital dedicat al déu Asclepi,

Revers d'una dracma emporitana de final del segle III aC amb Pegàs, el cavall alat.

d'observar quina forma i distribució tenien els habitatges, de passejar-se per l'amplitud de l'àgora, genera una mena de sentiment cosí germà del religiós. Els escolars que vénen en colles, conduïts pels professors, deuen ser més inassequibles a aquesta impressió, per l'edat i pel nombre. En els visitants adults i silenciosos de primera hora de la tarda, però, no hi ha senyals de frivolitat. La contemplació de les restes de tanta vida extingida, de generacions i cultures sepultades, els indueix a passejar-se amb un aire de recolliment, els encara amb el propi destí i amb el futur cert d'aquest món neguitós i agitat que coneixem.

El paisatge de les ruïnes és el d'una ciutat escapçada, sense sostres ni teulades, una ciutat que ha emergit de terra. Deu ser per això també que la delimitació que hi ha, a les ciutats dels vius, entre el que és natural i el que és urbà, en aquesta ciutat dels morts no es percep. De fet, potser no hi ha existit mai, ni quan les cases eren senceres i cobertes i les columnes, dempeus, sostenien el frontis, delimitaven l'atri o envoltaven l'àgora. Ni aleshores, tal vegada, la petita ciutat no va poder imposar la marca humana a una naturalesa que aquí és tan oberta i puixant, lluminosa i esplèndida. Potser ni al temps de més esplendor en què, construïdes ja les grans vil·les de la ciutat romana, Empúries davallava cap al mar, com hi davallen les ciutats més belles de la Mediterrània, no va aconseguir ser més que un petit formiguer humà assentat en aquesta exhalada i vigorosa conjunció de terra, cel i mar.

A Empúries, tant a la Neàpolis grega, com, sobretot, a la ciutat romana, que està situada al pla superior i per tant és més exempta i airejada, la vista se us en va enllà, a contemplar l'amplitud de l'horitzó empordanès, la llunyania. És una seducció a la qual fa de bon cedir. Encara direm més: una de les gràcies de l'indret és precisament la relació que s'estableix entre la immediatesa de les ruïnes i el paisatge més proper i el més llunyà. La vista sempre té a tocar la verdor perenne dels pins i dels xiprers, i més enllà la mar, la gran petxina blava del golf, vorejada al sud per l'Escala, Riells i Montgó,

mentre que, al nord, Roses s'agemoleix sota els turons del Pení.

En aquesta tarda en què la primavera ja ha arribat a terme i mor per excés i se senten les primeres calors de l'estiu, la mar té la blavor intensa, lluent, que ja el 1925, Manuel Brunet, en aquella candorosa i volàtil novel·la noucentista que va titular *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* i que relata els amors del foraster Mariner i la indígena Tamariu, va qualificar de «mar de cobalt». Sí, el mar és de cobalt i el cel, avui que bufa un aire de tramuntana no gaire fort, és d'un blau més pàl·lid, però sense màcula, sense ni l'ombra d'un núvol, de manera que la volta encara sembla més extensa, amplíssima. A la llunyania, l'Albera fa una línia sinuosa, irregular, i els vessants són més foscos que el verd del xiprer. Quina obra humana pot contrastar amb aquesta naturalesa poderosa que, aquí, tot ho domina? Per ara no ho ha aconseguit ni la urbanització a preu fet, desaforada, al nord, al sud i al centre del golf, a la qual espera un futur tan ineluctable com el de l'antiga Empúries i tal vegada més indiferent.

Entre la Neàpolis grega i l'urbs romana hi ha uns pendents enjardinats, amb arbres i gespa. S'hi sent el soroll de l'aspersor del reg automàtic. És un parèntesi que s'agraeix, entre tanta pedra nua i tant camí terrer a cel obert. Alguns partidaris de la duresa romànica –sí, romànica, no romana– potser trobaran fora de lloc i inescaient aquest recés i aquesta gespa, massa moderna, més pròpia d'un camp de golf que d'unes excavacions arqueològiques. No hi fa cap mal; al contrari, embelleix el conjunt, el civilitza i el torna més amable. Fa un moment esmentàvem la novel·la noucentista de Brunet. Aquest és un detall del mateix estil, i és que, en definitiva, el jaciment d'Empúries, en conjunt, és una creació noucentista, forma part de la història cultural i política del Noucentisme, de l'interès per l'arqueologia, del fervor per la mediterraneïtat, del projecte de posar en relleu els fonaments històrics d'un país en què el pragmatisme havia destruït la sensibilitat, d'un país en què la gent es venia els claustrats abacials i les àmfores gregues al primer que n'oferia quatre dòlars o mitja dotzena de lliures esterlines. Els noucentistes van aturar aquesta hemorràgia i van començar a excavar a Empúries, i al jaciment, en conjunt, aquella inspiració es nota, i no el perjudica, sinó que li fa bé.

El museu d'Empúries, instal·lat a l'antiga església dels monjos servites, que van viure en aquest indret entre els segles XVII i XIX,

Vista general del conjunt arqueològic d'Empúries des del sud.

FONS FOTOGràFIC MAC-EMPÚRIES

Un grup de visitants en la Neàpolis d'Empúries.

FONS FOTOGràFIC MAC-EMPÚRIES

Arqueòlegs excavant en la insula 30 de la ciutat romana d'Empúries.

FONS FOTOGràFIC MAC-EMPÚRIES

Sector enjardinat a l'oest de la Neàpolis de la ciutat grega d'Empòrion. La gespa limita el sector fora muralles de la ciutat.

és breu, d'una sola sala, però detallat i suficient, amb textos informatius clars i de bona mida, no pas carregosos. A Empúries hi ha un lligam fort i lògic entre l'extern i l'intern. Per això és imprescindible entrar al museu i passar-hi una estona observant el que s'hi exposa. El recorregut a través dels carrers, de la forma reconstruïda de les cases i dels edificis públics, amb els ulls a cel obert de cisternes i sitges, es complementa amb la visió d'allò que contenen les vitrines del museu. La vida pública i la vida íntima, els murs de pedra i el delicat parament de la llar, el flascó del perfum, la llàntia d'oli, l'anell, l'agulla de pit, la fíbula. En tots aquests objectes hi batega el rastre de la vida quotidiana, del treball i la navegació, de les festes i de l'anhel de bellesa, de la fantasia i de la invocació als déus, del comerç i de la mort. La copa dels banquetes i l'urna cinerària, els vasos de ceràmica pastada, cuita i dibuixada en costes llunyanes d'aquesta mar de tots, les dracmes emporitanes de plata, amb el cavall alat, el Pegàs, que va esdevenir símbol de la ciutat, i el cap de l'Aretusa siracusana, envoltada per tres dofins. Sirenes i nàiades, peixos i monstres mitològics. La mar, tan present a la ciutat, la mar que en fou l'origen i que hi continua aportant l'aire, l'olor i la salabror als llavis.

Empúries va sorgir del diàleg entre el mar i la terra, del comerç entre el navegant foraster i el nadiu autòcton, ibèric, pastor i pagès, de terra i de bosc. Per això, al costat dels peixos reals i dels somnis del mariner, hi ha els béns de la terra i del ramat, el gall i la serp, el faune, els fal·lus erectes, antropològics, ancestrals, esculpits a la pedra o motllurats amb terra cuita, tot barrejat i consolidat en la cultura múltiple i sincrètica de l'imperi romà. I després resten els noms: el de l'alexandrí Noumas, que va

fer construir en aquesta altra banda de la Mediterrània un santuari dedicat a Serapis i a Isis –la gran deessa egípcia, familiar i misteriosa, que va tenir un culte tan estès per tot l'Imperi–; i el nom sobre bronze de l'emporità Lucius Minicius Rufus, que va ser edil, qüestor, duumvir i sacerdot del culte públic a Roma i a August; el nom dels poderosos, dels rics, que travessen els segles com un objecte més, barrejats amb les pàteres i els craters, amb les llànties amb cap de sirena o amb els petits vasos femenins dels ungüents. Noms que, a la fi, són només això, signes gravats a la pedra o al metall.

Quan el sol davalla terra endins, un grup d'arqueòlegs torna cap a les instal·lacions del museu, acabada la feina del dia. Hi ha més noies que nois. Són joves, riuen, parlen amb un to de veu alt, porten les eines, que van a endreçar, i una mena de senalles amb fragments de ceràmica. Se'ls veu contents, alegres, qui sap si perquè han acabat el treball, pels bons resultats de la jornada o per la perspectiva d'un vespre i una nit de festa. A la plenitud de la vida, busquen les restes d'altres vides extingides. Mans joves que tornen a palpar allò que unes altres mans van abandonar potser fa dos mil anys. Un gran cercle que es tanca, a través dels temps. El sentit de tot això és obert i ambigu, misteriós com la deessa Isis, incompreensible per a la raó. Res no en sabem de cert, però les intuïcions són poderoses...

Aquest cercle en conté un altre de més modest, un que no té tant d'abast temporal, tot i que ja compleix una centúria, el sentit del qual és més diàfan. Fa cent anys que, després d'alguns precedents particulars i modestos, van començar les excavacions de debò, sistemàtiques, a Empúries. Un segle d'excavacions, doncs, per desenterrar, reconstruir i mirar d'entendre set o vuit segles de vida llunyana. I la feina no és acabada. S'hi ha d'insistir, perseverar. Joves arqueòlegs continuen la tasca d'aquells que van gaudir

l'emoció de descobrir, fa prop de cent anys, l'estàtua d'Asclepi. D'aleshores ençà, molts dies han nascut a les aigües del golf i s'han esvaït a la plana. Empúries mostra l'obra del temps, la fugacitat de tot, la condició efímera de les generacions, remotes o recents i, en conseqüència, la necessitat d'enllaçar el treball d'una amb el de l'altra perquè, a la fi, la continuïtat sigui, ella mateixa, un fruit i posseeixi un sentit. Aquesta complicitat, assumida a consciència, és l'únic que posa un lleu remei a la corrosió implacable, perquè, certament, a Empúries es percep que el paràsit és més fort que l'hoste, com deia el poeta.

Inscripció de bronze procedent del fòrum de la ciutat romana d'Empúries i dedicada a Lucius Minicius Rufus.

BIBLIOGRAFIA

SOBRE

EMPÚRIES

Monografies emporitanes

- ALMAGRO, M., *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Monografías Ampuritanas, núm. I, Barcelona, 1951.
- *Las inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*, Monografías Ampuritanas, núm. II, Barcelona, 1952.
- *Las necrópolis de Ampurias*, Monografías Ampuritanas, núm. III (2 vol.), Barcelona, 1953 i 1955.
- SANMARTÍ, E., *La cerámica campaniense de Empòrion y Rhode*, Monografies Emporitanes, núm. IV (2 vols.), Barcelona, 1978.
- ARXÉ I GÁLVEZ, J., *Les llànties tardo-republicanes d'Empúries*, Monografies Emporitanes, núm. V, Barcelona, 1982.
- AQUILUÉ, X.; MAR, R.; NOLLA, J. M.; RUIZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, E., *El Fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la península ibèrica*, Monografies Emporitanes, núm. VI, Barcelona, 1984.
- PICAZO, M.; SANMARTÍ, E. [ed.], *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la Península Ibèrica. Taula rodona amb motiu del 75è aniversari de les excavacions d'Empúries. Empúries, 18-20 març 1983*, Monografies Emporitanes, núm. VII, Barcelona, 1985.
- AQUILUÉ, X.; ROCA, M. [coord.], *Ceràmica comuna romana d'època alt-imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes, núm. VIII, Barcelona, 1995.
- AQUILUÉ, X. [dir.], *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes, núm. 9, Girona, 1999.
- BURÉS, L., *Les estructures hidràuliques a la ciutat antiga: l'exemple d'Empúries*, Monografies Emporitanes, núm. 10, Barcelona, 1998.
- CABRERA, P.; SANTOS, M. [coord.], *Ceràmiques jònies d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Empúries, els dies 26 al 28 de maig de 1999*, Monografies Emporitanes, núm. 11, Barcelona, 2000.
- AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J., *Deu anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries. Actuacions efectuades entre 1993 i 2002*, Monografies Emporitanes, núm. 12, Barcelona, 2004.
- CASAS, J.; SOLER, V., *Llànties romanes d'Empúries. Materials augustals i alto-imperials*, Monografies Emporitanes, núm. 13, Girona, 2006.
- MIRÓ, M., *La ceràmica àtica de figures roges de la ciutat grega d'Empòrion*, Monografies Emporitanes, núm. 14, Barcelona, 2006.

Catàlegs d'exposició

- Sant Martí d'Empúries. Una illa en el temps*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, Tarragona, 1998.
- Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2001.
- La Flama Olímpica a Empúries i l'Escala, deu anys després. 1992-2002*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2002.
- Deu anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2003.
- Forum Emporiae MMIV. El fòrum romà d'Empúries, 2004 anys d'història*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2004.
- Jardins d'Empúries. La jardineria en època romana*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2005.
- Pescadors de l'antiga Empúries*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries / Ajuntament de l'Escala, Girona, 2006.

Guies, obres generals i articles científics d'interès

- AGUSTI, B.; CODINA, D.; DEHESA, R.; LLINÀS, J.; MERINO, J.; MONTALBAN, C.; VARGAS, A., «Excavacions arqueològiques a Vilanera (l'Escala, Alt Empordà)», *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*, Barcelona, 2004, p. 99-114.
- AMICH I RAURICH, N. M., *Les terres del Nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII). Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a Sant Feliu de Girona a l'Antiguitat Tardana*, Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, núm. 19, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2006.
- AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J., *Empúries*, Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999.
- «Primers resultats del projecte d'intervenció arqueològica a les termes públiques de la ciutat romana d'Emporiae (Empúries, l'Escala, Alt Empordà)», *Empúries*, núm. 53, Girona, 2002, p. 241-260.
- «El campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries», *Romula*, núm. 1, Universidad Pablo de Olavide, Sevilla, 2002, p. 9-38.
- DIVERSOS AUTORS, *Imatges d'Empúries*, Barcelona, 1993.
- MAR, R.; RUIZ DE ARBULO, J., *Ampurias romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*, Sabadell, 1983.
- MARCET, R.; SANMARTÍ, E., *Empúries.*, Diputació de Barcelona, 1989.
- MARZOLI, D., *Die Besiedlungs und Landschaftsgeschichte im Empordà von der Endbronzezeit bis zum Beginn des Romanisierung*, Iberia Archaeologica, Band 5, Deutsches Archäologisches Institut, Mainz-Am-Rhein, 2005.
- NOLLA, J. M.; SAGRERA, J., *Ciuitatis Impuritanæ Coemeteria. Les necrópolis tardanes de la Neàpolis*, Estudi General, núm. 15 (1995), Girona, 1996.
- SANMARTÍ, E.; CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J., «Empòrion, un ejemplo de monumentalización precoz en la Hispania republicana. Los santuarios helenísticos de su sector meridional», a: TRILLMICH, W.; ZANKER, P., *Stadtbild und Ideologie* (Madrid 1987), Munic, 1990, p. 117-143.